

Jaakko Kalela

Kekkosen viimeinen päiväkirjamerkintä

Jaakko Kalelan selvitys keskustelusta Kultarannassa 6.7.1981

Presidentti Urho Kekkonen piti päiväkirjaa vuodesta 1958 kesään 1981. Juhani Suomi käytti niitä muun aineiston ohella Kekkosen elämäkertaan ja toimitti sen jälkeen päiväkirjojen julkaisun.¹

Olin Kekkosen loppukauden tasavallan presidentin ulkopoliittinen erityisavustaja ja esiinnyn 18.7.1981 tehdyssä viimeisessä poliittisessa päiväkirjamerkinnässä: ”6.7.1981 Kalela luonani. Kertoi mm., että eräät sd. puolueen johtomiehet näkisivät mielellään, että minut valittaisiin vielä yhdelle kierrokselle TP:n viran hoitajaksi. 19.7.1981 Kalalla Riskilässä. 4 uistelijaa, 21 haukea.” Tätä seuraa vielä viimeinen omakätinen merkintä 23.7.: ”Kalalla Riskilässä. Sain 5kg lohen (taimenen)”²

Päiväkirjat julkaistessaan Suomi tulkitsi, että lähellä SDP:n puheenjohtajaa Kalevi Sorsaa ollut Kalela oli saanut tehtäväksi välittää Kekkoselle viestin: SDP:n puoluejohdossa ei tiukasti sitouduttu Porin puoluekokouksen päätökseen asettaa seuraaviin vaaleihin oma ehdokas. Yleisesti katsottiin, että se tarkoitti Mauno Koivistoa. Samansisältöisen tulkinnan Suomi oli ohimennen esittänyt jo Kekkosen elämäkerran viimeisessä osassa.³

Päiväkirjan tullessa julki aikaa tapahtumista oli yli 20 vuotta ja Koivistokin oli ollut jo pitkään eläkkeellä. Keskustelu ei tuolloin jatkunut. Asiaan

liittyvä muistioni oli leimattu salaiseksi ja olisi lain mukaan salassa pidettävä vuoteen 2006. En puuttunut asiaan julkisuudessa, mutta laadin selvityksen virassa olleelle tasavallan presidentti Tarja Haloselle. Koivistolle olin aikanaan kertonut asian oikean laidan.

Asia putkahti uudestaan esiin ulkoasiainhallinnon historiassa, jossa Timo Soikkanen kirjasi Kekkosen merkinnän ja Suomen tulkinnan, ilman pohdiskelua.⁴ Paavo Lipponen otti muistelmia laatiessaan allekirjoittaneeseen yhteyttä, jolloin selostin hänelle tapauksen taustaa (salassa pitämisaika oli tuolloin jo umpeutunut). Muistelmiinsa Lipponen kirjoitti: ”Tässä vanha mies [Kekkonen] on muistanut väärin Kalelan viestin. Se oli ollut NKP:n Vitali Shaposhnikov, joka oli tuon toivomuksen Kalelalle esittänyt.”⁵

Kahdessa uudemmassa teoksessa on tarkasteltu vuoden 1981 presidenttipeliä, siteerattu Kekkosen merkintää ja referoitu Suomen ja häntä myötäilleiden tutkijoiden tulkintaa. Risto Hauvonen ei aseta tulkintaa kyseenalaiseksi, kun taas Juho Ovaska on kriittisempi ja pitää Lipposen tulkintoja uskottavina.⁶

Kun minulta tänä vuonna on yksityiskeskusteluissa asiaa kysytty, olen antanut saman vastauksen kuin Lipposelle. Olen myös todennut, että Lipponen on ainoana kirjoittajana vaivautunut

1. Elämäkerran viimeinen osa: Juhani Suomi, *Umpeutuva latu. Urho Kekkonen 1976–1981*. Otava 2000; päiväkirjan Juhani Suomi (toim.) *Urho Kekkosen päiväkirjat 1975–1981*. Otava 2004.

2. Suomi (toim.) 2004, 454.

3. Suomi 2000, 701.

4. Timo Soikkanen, *Presidentin ministeriö 1970–1981. Ulkoasiainhallinnon historia* 3. Otava 2008.

5. Paavo Lipponen, *Murrosten aika. Muistelmat 1979–95*. WSOY 2014, 116–117.

6. Risto Hauvonen, *Taistelu Koivistosta*. Sigillum 2017; Juho Ovaska, Mauno Koiviston idänkortti. Otava 2017.

kysymään minulta. Olen saanut kritiikkiä passiivisuudesta ja vaatimuksen esittää tuntemani faktat. Siksi tämä kirjoitus.

Merkintänsä tekopäivänä 18.7.1981 Kekkonen lähti päiväohjelmansa mukaisesti aamulla kalastamaan saaristoon, Riskilään, mihin liittyy merkinnän loppuosa seuraavalta päivältä. Merkintä lienee tehty aamulla ennen lähtöä klo 9.00. Siinä Kekkonen kirjasi käyntini Kultarannassa 12 päivää aikaisemmin. Olin tuolloin halunnut keskustella henkilökohtaisesti tärkeästä asiasta ennen kesälomaani.

Tärkeä asia oli raportti keskusteluistani Moskovassa. Olin 24.–26.6.1981 ollut Euroopan sekä Yhdysvaltain ja Kanadan ulkopoliittisten instituuttien 9. konferenssissa. Sen aikana minuun otettiin yhteyttä ja ehdotettiin lounasta NKP:n keskuskomitean kansainvälisen osaston apulaispäällikkö Vitali Shaposhnikovin kanssa. Hän halusi kiittää siitä, että olin 26.3.1981 ollut järjestämässä hänelle tapaamista Kekkonen kanssa Tamminiemessä. Shaposhnikoville käynti Tamminiemessä oli ensimmäinen, vaikka hän oli ollut virassa vuodesta 1970. Molemminpuoliseen pidättyvyyteen saattoi olla syynä se, että hänen edeltäjänsä, Tamminiemessä useastikin vierailut Aleksei Beljakov oli sittemmin epäonnistunut suurlähettiläänä Helsingissä.

Shaposhnikovin mukana Tamminiemessä vierailut ministerineuvos Viktor Vladimirov korosti allekirjoittaneelle, että Shaposhnikov oli avainasemassa, koska hän oli korkein ja viimeinen Suomen asioita käsitellyt keskuskomitean virkamies ennen niiden esittelemistä NKP:n keskuskomitean sihteeristölle ja politbyroolle. Suomi esittää Kekkos-elämäkerrassaan perustellulta tuntuvalta oletukselta, että NKP:n johdossa haluttiin selvittää, mikä Kekkonen kunto todellisuudessa oli ja että tehtävä annettiin Shaposhnikoville.⁷

Tein Moskovan keskustelusta tarkat muistiinpanot ja Helsinkiin tultuani kirjoitin raporttimuistion presidenttiä varten.⁸ Sitten etsin Kultarannasta tapaamisaikaa, mikä järjestyi maanantaiksi 6.7. Maanantaiamuna adjutantti soitti ja suositti tapaamisen lykkäämistä, koska presidentti ei ollut hyvässä kunnossa. Asiani oli kuitenkin sen verran

tärkeä, että sovimme, että tulen Kultarantaan, jossa katsotaan mikä tilanne on. Kekkonen olikin aluksi varsin vireässä kunnossa.

Viiden liuskan muistiossani käsiteltiin seuraavia asioita: 1) tapaaminen Shaposhnikovin kanssa ja sen tausta, 2) Suomessa käyty presidenttikeskustelu, 3) SDP:n ja SKP:n puoluekokoukset, 4) Mitterrandin ja vasemmiston vaalivoitto Ranskassa, 5) kansainvälinen yleistilanne, 6) Palmen aseidenriisuntakomissio, 7) Sorsan johtama Sosialistisen internationaalisen aseidenriisuntakomissio, 8) Euro-ohjusneuvottelut, 9) pohjoismaisten sosialidemokraattien turvallisuuspoliittinen yhteistyö ja tässä yhteydessä Pohjolan ydinaseton vyöhyke, 10) Saksan tilanne. Näistä raportoin suullisesti vain kolmea ensimmäistä kohtaa sekä Neuvostoliiton kantaa ydinaseettomaan Pohjolaan. Silloin runsas puoli tuntia oli kulunut ja totesin, että oli aika viitata kirjalliseen muistioon ja vetäytyä keskustelusta, niin kuin olin adjutanttin kanssa sopinut.

Kerroin Kekkoselle, että Shaposhnikov oli hyvin otettu käynnistään Tamminiemessä ja oli arvioinut presidentin ”terveydellisen kunnan erinomaiseksi” sekä pannut merkille, että tämä ”seuraa tarkoin kansainvälistä politiikkaa ja analysoi sitä terävästi”. ”Kun vielä ottaa huomioon hänen pitkäaikaisen kokemuksensa ja hänen saavuttamansa kotimaisen ja kansainvälisen arvovallan, ulkopuolinen ei voi olla ihmettelemättä, mistä presidenttipelissä on kysymys”. ”Eikö olisi kaikkein parasta, että hän jatkaisi virassaan?” Kerroin Kekkoselle sanoneeni Shaposhnikoville, ”etten tiedä tässä suhteessa presidentin tarkkaa mielipidettä”. Olin myös korostanut, että ”suomalainen poliittinen järjestelmä asettaa valtion päämiehen poikkeuksellisten suurten paineiden ja epämiellyttävän arvostelun kohteeksi”. Kerroin, mitä Kekkonen oli sanonut Ulla Gyllenbergille kesäkuun alussa, kun tämä oli tullut Tamminiemeen pyytämään presidenttiä osallistumaan naisten rauhanmarssiin Kööpenhamina–Pariisi. Kekkonen oli kiittänyt kutsusta, mutta lähes sydäntä särkevän tunteellisesti todennut, että hänen aikansa alkaa olla joka suhteessa ohi, hän ei jaksa. Selostukseni aikana Kekkonen nyökkäili

7. Suomi 2000, 664. Ovaska yhtyy päättelyyn ks. Ovaska 2017, 192.

8. Jaakko Kalela Urho Kekkoselle 2.7.1981, Urho Kekkonen arkisto, Henkilökohtaisia salaisia 1981, Tasavallan presidentin arkistosäätiö.

hyväksyvästi ja kommentoi happaman kielteisesti sisäministeri Eino Uusitalon ehdotusta jatkokaudesta.

Raporttiini en kirjoittanut, mutta suullisesti kerroin, että Shaposhnikov oli useaan otteeseen presidenttipeliä arvostellessaan hyökännyt Koivistoa vastaan, siinä määrin että olin joutunut väittämään vastaan ja tunnelma oli viilentynyt. Kysyin Kekkoselta toimintaohjetta: pitäisikö tästä kertoa Koivistolle. Kekkonen puisteli lähes surullisen oloisena päättään ja sanoi: ”Älä puhu mitään, tämä on surkea juttu, siitä pahoittaa vain mielensä”.

SDP:n puoluekokousta Shaposhnikov ei ollut sanallakaan kommentoinut. Sen sijaan hän piti myönteisenä pohjoismaisten sosialidemokraattisten puolueiden hiljattaista kannanottoa ydinaseettomasta Pohjolasta ja kertoi Neuvostoliiton olevan valmis tukemaan Kekkonen alulle panemaa hanketta, myös omaa aluettaan koskevin järjestelyin. Kerroin Kekkoselle, että pidin tätä ilmoitusta merkittävimpana uutistuliaisena hänelle, kunnes seuraavana päivänä minulle selvisi, että neuvostoliittolaiset olivat antaneet asiasta julkisen tiedotteen.

Kekkosella ei ollut tapana säilyttää saamiaan raportteja työhuoneessaan eikä varsinkaan Kultarannassa. Hän lähetti ne pääsääntöisesti Helsinkiin yksityissihteerinsä Kaija Vesamaan arkistoitavaksi. Joskus hän palautti raporttini vidi- ja reunamerkinöin tai ohjein minulle. Joskus hän Tamminiemessä piti keskustelun aikana käsisään pientä muistikirjaa ja teki lyhyitä merkintöjä. Raporttini 2.7. päättyi sekin ilmeisesti Vesamaalle ja arkistoon, koska Suomi siteeraa sitä Kekkoselämäkertansa viimeisessä osassa.⁹ Sitten hän 34 sivua myöhemmin siteeraa ja tulkitsee Kekkonen päiväkirjamerkintää, tosin sikäli virheel-

lisesti, että päiväys 6.7. on muuttunut 16.7.:ksi.¹⁰ Se saattaisi selittää merkinnän väärintulkintaa ja sen ettei Suomi yhdistä kolmea päivämäärää: muistioni torstaina 2.7., tapaaminen Kultarannassa maanantaina 6.7. ja Kekkonen päiväkirjan merkintä lauantaina 18.7. Sen sijaan Ovaska on käynyt läpi Suomen käyttämän alkuperäisaineiston, myös allekirjoittaneen muistion, ja päätnytyn samaan tulkintaan kuin Lipponen.¹¹

Suomi on kuvannut Kekkonen pahenevia terveysongelmia kesällä 1981 ja lainannut lääkäreiden lausuntoa, jonka mukaan Kekkonen ei vielä ollut dementoitunut. Mutta ”mitä enemmän tällaiselle potilaalle tulee pieniä aivoinfarkteja, sitä enemmän hän kärsii muistihäiriöistä. Vähitellen muisti lyhenee, ajan ja paikan hahmottamisessa ilmenee häiriöitä ja lopulta niitä esiintyy myös psyyken alueella.”¹²

Tapaus on sinänsä pieni: vanhan, sairaan miehen muistilipsaus ja siitä tehty virheellinen tulkinta. Ongelma on siinä, että tulkinta näyttää vakiintuneen historiankirjoituksen todisteena yleisemminkin vallinneesta arvailusta, että Kalevi Sorsa ja SDP:n johto ei täysin ollut Mauno Koiviston presidenttiehdokkuuden takana. Jos tällaiseen usko, on kuitenkin paras hakea muita todisteita.

Pieni tapaus korostaa sitä, että lähdekritiikin täytyy ulottua myös siihen, mitä tasavallan presidentti kirjoittaa päiväkirjaansa, ja yhtä lailla sitä, että asianosaisilta voi kysyä, jos sellaisia on tavoitettavissa.

Suurlähettiläs **Jaakko Kalela** toimi Kekkonen loppukauden tasavallan presidentin ulkopoliittisena erityisavustajana.

9. Suomi 2000, 667.

10. Suomi 2000, 701.

11. Ovaska 2017, 192.

12. Suomi 2000, 722.